

Байтикова Т.А.

**БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТИН МУГАЛИМИНИН ПСИХОЛОГИЯЛЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Байтикова Т.А.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

T.A. Baitikova

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

УДК:373.3.,37.015.32

Макалада башталгыч мектептин мугалиминин психологиялык өзгөчөлүктөрү тууралуу сөз болот. Азыркы мезгилдин мугалимине коюлуучу талаптар да эске алынат. Ошону менен бирге психологиялык өзгөчөлүктөрдүн кенже мектеп курактагы окуучунун психикалык өнүгүүсүнө тийгизген таасири жана окуу процессинин эффективдүүлүгү мугалимдин инсанынан көз каранды экендигин аныктоого автор тарабынан аракеттер жасалмакчы.

Негизги сөздөр: *профессиограмма, педагог, педагогикалык ишмердүүлүк, функция, коммуникативдүү компетенттүүлүк, психологиялык өзгөчөлүк.*

В статье рассматриваются психологические особенности учителя младших классов и требования современным учителям. А также влияние психологических особенностей на развитие младших школьников и зависимость эффективности учебного процесса от личности учителя.

Ключевые слова: *профессиограмма, педагог, педагогическая деятельность, функция, коммуникативная компетентность, психологические особенности.*

The article examines the psychological characteristics of primary school teachers and the demands of modern teachers. As well as the influence of psychological characteristics on the development of the Junior schoolchildren and the dependence of the efficiency of the educational process on the personality of the teacher.

Key words: *professiogram of the teacher, pedagogical activity, function, communicative competence, psychological features.*

Учурда билим берүү жана тарбиялоо системасы – коомдун интеллектуалдык потенциалын көтөрүүчү негизги булак болуп саналат. Бул чөйрөдө адамдын педагогикалык ишмердүүлүгү негизги орунду ээлейт. Дүйнө жүзүндө миллиарддаган окуучулар, 50 млндон ашуун мугалимдер эмгектенет. Билим берүүнүн социалдык ролу өсүп, анын эффективдүүлүгү, багыттуулугу адамзаттын өнүгүү перспективаларынан көз каранды болот. Педагогикалык ишмердүүлүк татаал уюшулган система болуп саналат. Педагог тапшырылган функцияны аткаруу менен экинчи функцияга карата рефлексия пайда болуп, окутуу жана тарбиялоо методдорун колдонуу менен методисттин да ишин аткарат.

Бүгүнкү күндө социомаданий кырдаал жана билим берүүнүн тапшырмасы окутуунун максатын проектилөөдө педагог гана эмес, педагог-методологду талап кылат. Биринчиден, бул педагогикалык-практикалык ишмердүүлүктү атайын даярдалган адистер гана камсыз кылып, экинчиден, методоло-

гиялык ой жүгүртүү окуу процессин эффективдүү проектилеп, үчүнчүдөн, азыркы технологиялык коом өтө тез жана интенсивдүү өнүгүп, окуу системасынан бүгүнкү күнгө керектүү, окуу программасынын тапшырмаларына шайкеш келүүчү адистин сапатынын системалуу сүрөттөлүшүн талап кылат. Кеңири мааниде мугалимдин интеллектуалдык функциясы, билими, жөндөмдүүлүгү бири-бирине дал келүүсү зарыл болот.

Азыркы учурдун мугалимдери маалымат берүүчү гана функцияны аткарган инсан эмес, балдардын таануучулук ишмердүүлүгүн уюштуруучу катары каралат. Адатта, мугалимдин профессиограммасы да өзгөрөт. Компетенттүүлүккө, профессионалдык жана жекече сапаттарга ээ инсан гана ийгиликтүү педагогдун идеалдуу моделин түзө алат. Педагогикалык ишмердүүлүктү ишке ашырууда эң зарыл болгон жекече сапаттар, биринчиден: нравалуулук, дүйнө таанымы, эрудиция, эрк сапаттары, экинчиден: профессионалдык-педагогикалык сапаттар болгон: коммуникативдүү компетенттүүлүк, балдарды сүйө билүүсү, чыгармачылык жөндөмү, баланы уга билүүсү жана башкалар саналат.

Билим берүү системасында башталгыч мектептин мугалимдерине өзгөчө орун таандык. Анткени алар баланын билим, билгичтик, ыкмаларга ээ болуу менен келечекте инсан болуп калыптанып, жашоодогу ориентир алуусуна мотив болуучу адис десек болот.

Башталгыч мектептин мугалиминин профессионалдык ишмердүүлүгүнүн функциясы жеке предметтен берген мугалимдин функциясына караганда кеңири, анткени ал дайыма класс жетекчилик милдет менен бирге ар түрдүү профилдеги сабактарды өтөт.

Кенже мектеп курактагы окуучунун психикалык жана инсандык жактан өнүгүүсү, мотивдеринин, керектөөлөрүнүн, кызыгууларынын, өз алдынча чыгармачыл ой жүгүртүүсүнүн, алардын аңсезиминин, социалдык активдүүлүгүнүн жана нравалык жактан тарбиялуулугунун өнүгүүсү профессионал катары мугалимдин инсанынан көз каранды болот. Эгерде педагог баланын инсандык өнүгүүсүнүн психологиялык механизмдерин эске албастан практика жүзүндө өз ара иш-аракетте болсо, анда баланын өнүгүүсү тормоздоп, ал чыгармачылык жактан өзүн-өзү реализациялоо жана актуализациялануу мүмкүнчүлүгүнөн ажырайт. Ошондуктан башталгыч мектептин мугалими инсан катары өзүн өнүктүрүп туруусу шарт.

Педагогдун инсаны – педагогикалык процесс-тин негизги шарты жана ийгиликтин каражаты, аны методикалык иштелмелер же окуу куралдар алмаштыра албайт. Мугалим өзүнүн алдындагы тапшырманы аткарууда үзгүлтүксүз илимий билимдер менен жан дүйнөсүн байытып турууда жана дайыма изднүү жолунда педагогикалык чеберчиликке жетишет. Мугалимдин инсаны сапаттарды гана камтыбастан бүтүндөй динамикалык билимдердин топтомун өзүндө камтыйт.

Башталгыч класстын мугалимдеринде коммуникативдүү жана уюштуруучулук жөндөмдүүлүк жакшы өнүккөн, алар жогорку чыгармачылык потенциалга ээ, бирок ошону менен бирге аларга жогорку эмоционалдуу сезимталдуулук мүнөздүү.

Профессионал мугалим аң-сезими жогору, илимий материалдарды балдарга жеткиликтүү кылып окуу предметтеринин материалдарына карата кайра иштеп чыгуу, окутуунун эффективдүү методдорунун системасын профессионалдуулук менен өнүктүрүү жана колдонуу, кайтарып байланышты камсыз кылуучу дидактикалык жөндөмгө ээ болот. Бул учур кенже мектеп курагындагы окуучу үчүн өтө маанилүү, анткени бул куракта көрүп кабыл алуу, кунт коюунун концентрацияланышы, эс тутумдун өнүгүшү үчүн сензитивдүү мезгил десек болот. Мугалим перцептивдүү сапаттарга ээ болууда психологиялык баамчылдык менен баланын жан дүйнөсүнө кире алат. Өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүндө туруктуулук менен кыйынчылыктарга туруштук берип, өзүн кармай билүүдө аларга эмоционалдык туруктуулук маанилүү болуп, талапты коюу менен эркин чечим кабыл алууда анын туруктуу эрктик сапаттары окутуу процессинин эффективдүүлүгүн арттырат. Ошондой эле мугалим балага өзүн башкара алуу жөндөмү менен өтө аяр мамиле жасоого көнүгөт.

Башталгыч класстын мугалиминин элестетүүсү да жогору болуп, окуучунун бардыгына көңүлүн бирдей бөлүштүрүү жөндөмүнө ээ болуусу шарт. Анткени бул куракта баланын бардык психикалык процесстеринин интенсивдүү өнүгүшү үчүн сензитивдүү мезгил болгондуктан берилген материалды кайра түшүнүп айтып берүүсү, аны өз кыялында байытуусу, балдар бири-биринин пикирин толуктоосу ж.б. мугалимдин колдоосунан көрүнөт. Башталгыч мектептин мугалимдерине эң негизгиси балдарды жана өз кесибин сүйө билүү талабы коюлуп, атайын билимдерге ээ болушу, ошондой эле педагогикалык интуиция, жогорку интеллект, нравалык жана жалпы маданияттын жогорку деңгээлине ээ болушу талап кылынат.

Жогоруда талаптарга жооп берген мугалим балага жекече педагогикалык мамиле жасоо менен окуу процессин ийгиликтүү алып бара алат.

Мугалимге коюлуучу негизги талаптардын бири болуп коммуникативдүү компетенттүүлүк саналат. Башталгыч мектептин мугалиминин коммуникативдүү компетенттүүлүгү – бул профессионалдык жактан чоң мааниге ээ интегративдик сапаттар, анын негизин түзүүчү компоненттер болуп: эмоционалдык туруктуулук (адаптацияланууга байланыштуу), экстраверсия, түз жана кайтарып байланышты түзө алуу жөндөмү, речтик ыкмалар, коммуникацияны жеткиликтүү кылып жөнөкөйлөштүрүү, баланын ийгилигин мактай алуу, пикир алышуудагы ийкемдүүлүгү кирет. Педагог өз ишмердүүлүгүндө окуучулар менен пикирлешүү учурунда анын абалын түшүнүүсү өтө маанилүү, анткени бул куракта баланы кандай кырдаал болбосун андан ийгиликтүү чыгуунун жолдорун бир гана мугалимден күтөт. Түшүнүү, бул баланын ички психологиялык абалын түшүнүү, анын ордуна өзүн коюп көрүү дегендик. Экинчиден, мугалим өзүн таанууну уюштуруусу да өтө зарыл, анткени окуучуга өз көз карашын же маалыматты жеке тажрыйбасы, өздүк потенциалы, маданияттуулугу, индивидуалдуулугу аркылуу жеткирет.

Педагогдордун ичинен башталгыч мектептин мугалимдеринин психологиялык өзгөчөлүктөрүн белгилөөдө алардын жогорку эмоционалдык сезимталдуулукка ээ экендиги, эмпатияга ийкемдүүлүгү, баланын тилинде сүйлөй алган коммуникативдүүлүк жөндөмү, артистиги, баланын ийгилини көрө алуу жөндөмү, жогорку интеллектин ж.б. атасак болот.

Бүгүнкү күндө билим берүү системасында жогоруда аталган талаптарга дээрлик жооп бере алган, өз кесибин сүйгөн, инсандык сапаттарын өзучурунда колдоно алган башталгыч мектептин мугалимдери эмгектенүүсүндө гана бизтатыктуу келечек ээлерин тарбиялай алабыз.

Адабияттар:

1. Алферов А.Д. Опыт и проблемы повышения психологической компетентности учителя // Вопросы психологии. – 2001. - №4. – С. 116.
2. Байтикова Т.А., Камчыбек уулу М. Башталгыч мектепте практикалык психология. - Б.: 2014. 112-б.
3. Волкова А.А. Психология и педагогика. - Ростов н/Д.: Феникс, 2004.
4. Сияев Т.М. Ийгилик булагы. - Б.: 2016. 86-б.
5. Чолпонкулова Н.Т., Камчыбек уулу М. Курак психологиясы: окуу куралы. - Б.: 2011. - 198-б

Рецензент: д.пед.н., профессор Сияев Т.М.